

Světová literatura v 1. polovině 19. století

1. Dobové souvislosti

Devatenácté století je v dosavadních dějinách lidstva fenoménem, jehož znakem je **rychlosť, živost, dynamika**.

Díky technickému, hospodářskému i kulturnímu vývoji se lidstvo mohlo začít cítit silně jako nikdy předtím v historii, 19. století je **stoletím síly**. Sílu reprezentovala pára a elektřina, hnací motory pokroku.

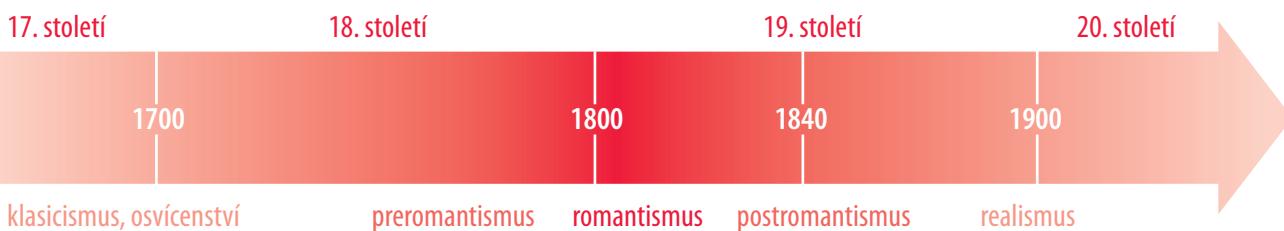
Přestože světu vládl pokrok a modernost, **duch doby je konzervativní**, představovaný různými formami absolutismu. Napětí mezi konzervativním duchem doby a touhami moderního člověka vytváří zvláštní atmosféru doby, atmosféru, která ve své proměnlivosti sta let přitahuje naši pozornost dodnes.

Období let 1800–1840 je plné událostí politického, hospodářského i společenského dosahu. Nakreslete časovou přímku a doplňte ji událostmi, které podle vás ovlivnily budoucí chod dějin.

Zjednodušeně můžeme říct, že zatímco 1. polovina 19. století probíhá ve znamení **romantismu**, 2. polovina století je utvářena **realistickými tendencemi**.

Romantismus není „jen“ literární směr, **nýbrž životní styl, společenské ovzduší, celá epocha vývoje Evropy a světa**. Máme-li tuto epochu časově vymezit, shodne se většina badatelů na letech 1800–1840, ovšem jsou i odborníci, kteří tuto časovou hranici posouvají o deset let jak po směru proudu času, tak proti němu. Některí badatelé tuto dobu vnitřně člení na **preromantismus, romantismus a postromantismus** (pozdní romantismus). Držme se však toho, že období **1800–1840** označíme obecně **obdobím romantismu**.

Gerhard Schulz: Romantika: Dějiny a pojem (1999, úryvek)

...neexistuje žádný... jednoznačně popsatelný romantický styl. (...) Romantika není rádový pojmem, s jehož pomocí lze klasifikovat, třídit a nálepkovat data, fakta a skupiny lidí. Nelze ji ztotožňovat s nějakou „školou“, „generací“, člověk do ní nemohl vstoupit jako do nějaké partaje. Jistě tu a tam existovala v různých evropských národech se-skupení a kroužky přátel, jejichž členové se mnohdy sami prohlašovali za romantiky; jiné tímto slovem denuncovali jejich odpůrce. To však bylo nahodilé užívání tohoto pojmu... Tvůrci uměleckých děl nejsou „reprezentanti“ nebo „zástupci“ nějakých „směrů“; reprezentují nanejvýš sami sebe, protože vždycky byli a navždy zůstanou beznadějnými individualisty.

Ze Schulz, G. Romantika: Dějiny a pojem (1999; přeložil M. Hořák)

Při studiu událostí 19. století pracujte s **populárně-naučnými publikacemi**, bibliografické údaje k některým z nich najdete v doporučené literatuře na s. 11.

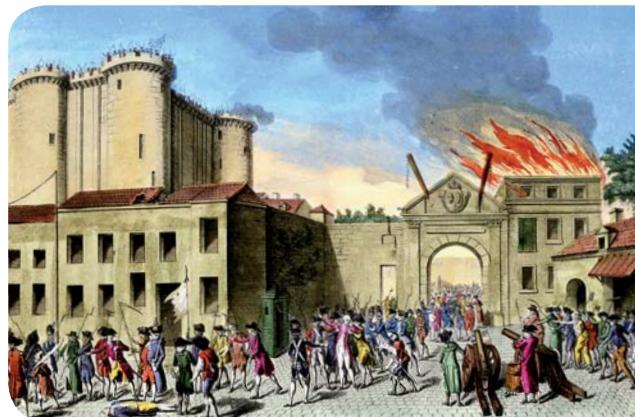
Vysvětlete, co znamená slovo **partaj**, soustřďte se na jeho expresivní použití. Nahradte výraz **denuncovat** českým ekvivalentem.

Romantismus je důsledkem dobových politických, hospodářských, společenských a kulturních událostí a zároveň reakcí na ně. Těmto reakcím říkáme **intelektuální hnutí**. V kulturních dějinách známe mnoho takových hnutí před i po romantismu (např. baroko, klasicismus, realismus, impresionismus).

Nejsme asi daleko od pravdy, když řekneme, že zásadním impulzem pro vznik romantismu byla Velká francouzská revoluce, která přinesla nejen nové národní a společenské ideály (shrnuté pod pojmy **svoboda – rovnost – bratrství**), ale také novou naději na svobodu člověka samého, na jeho oproštění od společenských vlivů a konvencí.

Ve jménu svobody vyměnila řada spisovatelů svá pera za zbraně a aktivně se zapojila do **národně osvobozeneckého hnutí**. Pokud se jim nenaskytla příležitost bojovat za ideály svobody se zbraní v ruce, dali do národních služeb své umělecké schopnosti. Národní svoboda se stala ideálem, za nějž byla čest bojovat a případně i padnout.

Velká francouzská revoluce ve výtvarném zpracování

Základním pojmem romantismu je **svoboda**. Zamyslete se nad tímto slovem a pokuste se je vysvětlit, nahlédněte na svobodu z různých úhlů pohledu – umělecky, politicky, společensky, morálně apod. Nápovedou vám může být několik citátů o svobodě z úst předchůdců romantismu a některých romantiků. Pokuste se najít další citáty vystihující podstatu svobody.

Počátek 19. století byl ve znamení vlády **Napoleona Bonaparta**, jež aktivity, ať již v pozitivním, či negativním smyslu, ovlivnily řadu spisovatelů (Stendhala, Balzaca, Chateaubrianda). Po Napoleonově pádu prosadila protinapoleonská koalice **restauraci a absolutismus** jako vládní systém. V reakci na tyto změny se pak od 20. let 19. století rozvinula **vlna národního revolučního hnutí**, která vyvrcholila událostmi roku 1848.

Jak rozumíte pojmu **restaurace** a **absolutismus**? Vysvětlete je. V jaké souvislosti bývají používány?

O svobodě

„Nikdy jsem nemyslel, že by svoboda člověka záležela na tom, aby dělal, co chce, nýbrž spíš v tom, aby nikdy nedělal, co nechce.“ (*Jean Jacques Rousseau*)

„Vezmi mu svobodu, a již není člověkem, ale polním živočichem.“ (*Jan Kollár*)

„Podstatou člověka je svoboda.“ (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*)

„První krok je svobodný, při druhém jsme ale již vázáni.“ (*Johann Wolfgang von Goethe*)

„Nikdo není tak beznadějně zotročený jako ti, kteří se domnívají, že jsou svobodní.“ (*Johann Wolfgang von Goethe*)

„Svoboda! – ten svatý plamen...“ (*Sándor Petöfi*)

Z různých internetových zdrojů

V těchto politických dimenzích se utváří **romantický životní postoj**, na němž se v počátku také z hlediska společenského podepsala intelektuální krize, která dolehla na lidstvo v posledním desetiletí 18. století. Tehdy osvícenství přestalo být pro nastupující generaci přitažlivé. Mladá inteligence byla přesycena osvícenskou logikou a racionálmem. Lákaly ji rozumem neuchopitelné věci, tajemno a mystika. Své představy o tom, jak tyto skutečnosti ovlivňují pozemský svět, mladí lidé včlenili do **kultu iracionálna**.

Jaké bylo mocenské rozložení sil v Evropě po Napoleonově pádu? Pracujte s mapou.

Jacques Louis David: Napoleon Bonaparte při přechodu přes průsmyk sv. Bernarda, 1801, olejomalba

Vladimír Neff: Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias (1993, úryvek)

Osvícenský vzdělanec 18. století byl dobře vychován, věřil v pokrok, civilizaci, smýšlel mezinárodně, přisahal na matematiku, čekal, že tajemství přírody budou už už zdolána přírodními vědami, neměl city ani představy, nýbrž toliko počítky, byl individualista, ale styděl se za své nitro, své soukromí, vážil si sám sebe, protože v sobě viděl dokonalý a přesný stroj..., romantický intelektuál naopak pohrdal dobře vychovanými lidmi, nazývaje je filistry a šosáky, vystavoval na odiv svůj cit, svou výjimečnost a podivnost, pohrdal empirií a matematikou, důvěřuje pouze instinktům, intuici a fantazii, věřil nikoli vědeckým výzkumům, nýbrž citu básníkovu, ztotožniv géniia s Bohem... dával přednost neměnnému, stálému před pokračujícím, vyvíjejícím se, organickému před mechanickým, prapůvodnímu před jsoucím, přirodnímu před udělaným, zkonstruovaným.“

Z Neff, V. Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias (1993)

filistr – omezený, úzkoprsý člověk

logika – zákonité vyplývání následující věci z věci předcházející; **racionální** – založený na rozumu, rozumem uchopitelný; **racionálno** – rozumově poznatelná oblast; mezi umělci sešíří pověra, že rationalita zabíjí básníka; **iracionální** – vymykající se rozumu, rozumem neuchopitelný; **iracionálno** – oblast, která se vymyká rozumovému poznání; iracionálno je živoucí půdou pro fantazii.

Zamyslete se nad pojmy **vlastenecktví** a **národ**. Od doby romantismu uplynulo již dvě stě let, prosly tyto pojmy v průběhu času nějakou proměnou?

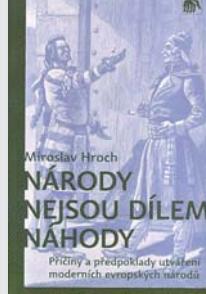
Přestože byl romantismus postupně vytlačován realismem, jeho místo ve společnosti zůstalo pevné a nezastupitelné. Ještě v době nejvyššího stupně realismu – naturalismu – vznikl směr, který se nazýval **novoromantismus** a v jehož duchu autoři mimo jiné znovuobjevují tajemnost, zešeřelost, světobol i morbidnost, vzývají kult minulosti, katolictví i mystiku.

- 1 V čem spatřujete hlavní společenskou proměnu kolem přelomu 18. a 19. století ve srovnání s předcházejícími etapami vývoje civilizované Evropy?
- 2 Z významných osobností společenského a politického života jsme připomněli Napoleona Bonaparta. Které další osobnosti ovlivnily chod dějin v 1. pol. 19. stol.? Osudy některých těchto osobností byly později ztvárněny v umělecké literatuře. Uveďte názvy takových děl včetně jejich autorů.
- 3 Pokuste se prostřednictvím cizojazyčných (např. anglických) encyklopedií zjistit, zda svět zná některé české osobnosti 1. poloviny 19. století.

Miroslav Hroch

Miroslav Hroch

Doporučená literatura

HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: SLON, 2009.

HROCH, Miroslav. *V národním zájmu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999.

JOHNSON, Paul. *Zrození moderní doby: Devatenácté století*. Praha: Academia, 1998.

Miroslav Hroch je respektovaným odborníkem na národní problematiku 19. století. Jeho pohled nezůstal pouze v intencích českého národa, ale obsáhl celé evropské dění.

2. Romantismus

Definovat **romantismus** není jednoduché pro značnou šíři pojmu. U kořene slova *romantika* stojí město Řím, etymologicky pochází ze starofrancouzského slova *romance*, kterým se ve středověku označovala románská lidová mluva v protikladu vůči latině, jazyku vzdělanců. Později se slovem *romance* začaly nazývat veršované a prozaické příběhy o rytířích a jejich dobrodružstvích. Následně se z tohoto jádra vyvinulo slovo *román*.

V roce 1650 pak Angličan **Thomas Baily** [bejly] poprvé použil výraz *romantický* ve smyslu *jako v románu*, tj. fantastický, dobrodružný, vysněný, ale mínil to kriticky. Oblibu románu však jeho kritika nezastavila, vznikaly nové žánrové varianty a slovo *romantický* získávalo na dalších významech, např. excentrický, přepjetý, ponurý, hrůzostrašný, cituplný nebo tklivý. Na konci 18. století dostalo ještě jednu hodnotu – používalo se v protikladu ke slovu *klasický*. Zatímco pojmem *klasický* se na přelomu 18. a 19. století označovalo dokonalé umělecké dílo či obecně *stará*, především antická kultura (právě ta formovala vzdělání a učenost od jejího počátku), slovo *romantický* se začalo používat pro *novou* moderní kulturu, kulturu evropsko-křesťanskou.

Caspar David Friedrich: Česká krajina s Milešovkou, 1808, olej na plátně

Výraz **romantický** je často spojován s filmem. Sledujete **romantické filmy**? Vytvořte obecnou charakteristiku platnou pro většinu romantických filmů. Jakou mají zpravidla zápletka, co bývá hlavním tématem?

Jedním z hlavních rysů romantismu je **důraz na city**. Se silným citovým nábojem pracuje i **kýč**. Vyhledejte ve slovnících, jak je definován kýč, a uvádějte příklady kýče z oblasti výtvarného umění, hudby i literatury. S pomocí odborné literatury potom odlište literární kýč a brakovou literaturu.